

Duyduğunuz Ses Sivri mi Yuvarlak mı?

Dilbilimciler neredeyse 100 yıl boyunca sözcüklerin, seslerin rastlantısal olarak bir araya gelmesiyle oluştuğunu ve bu sesli temsillerin sözcüğün anlamıyla bir ilişkisi bulunmadığını düşündü. Ancak son yapılan çalışmalar bazı sesleri içgüdüsel olarak belli duysal algılarımızla ilişkilendirdiğimizi ortaya koydu. Bu da duyduğumuz bir sesin bir görüntüyü, tadı ya da bir hareketi çağırabilirdiği anlamına geliyordu.

Bu durum literatürde sinestezisi olarak adlandırılıyor. Yunanca kökenli bir sözcük olan sinestezisi birleşik duyu anlamına geliyor. Sinestezik kişilerde herhangi bir duyunun uyarılması otomatik olarak başka bir duyu algısını tetikliyor. Yani bir algının uyarılması sonucunda başka bir algı da istemsiz olarak harekete geçiyor. Diğer bir deyişle, bu kişiler renkleri duyuyor, şekilleri tadıyor, sesleri görebiliyor. Farklı biçimlerde ortaya çıkan sinestezisi, genellikle şekillerin ve renklerin seslerle ilişkilendirilmesi ya da rakamların, günlerin, ayların ya da harflerin kişileştirilmesi şeklinde karşımıza çıkıyor. Kimileri aldığı kokuyu sesle, kimileri ise görüntüyle ilişkilendirebiliyor.

Araştırmacılar duyularımız arasındaki bu çapraz bağlantıların, atalarımızın dillendirdiği ilk sözcüklerin nasıl ortaya çıktığını anlamamıza yardımcı olduğunu belirtiyor.

Aslında dilin nasıl oluştuğu konusundaki tartışmalar çok eskiye dayanıyor.

Bundan 2000 yıl önce Sokrates'in arkadaşları Cratylus ve Hermogenes arasında geçen bir konuşma bunun ilk örneklerinden.

Söz konusu konuşmada Hermogenes ve Cratylus dilin nasıl oluştuğuna ilişkin farklı görüşler öne sürer. Hermogenes dilin, sözcüklerin rastlantısal olarak bir araya gelmesiyle oluştuğunu savunur. Buna karşın Cratylus sözcükleri oluşturan sesler bütününe o sözcüklerin anlamlarını yansıttığını söyler. Nitekim bu konu Yunan filozofların yıllar boyunca tartışıp çözemediği bir konu olarak kalır. 20. yüzyılın başlarında İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure'ün, sözcükleri oluşturan seslerin sözcük anlamını yansıtmadığı sonucuna varmasıyla dilbilim dünyası da buna iyice ikna olur.

Ancak Alman psikolog Wolfgang Kohler ikna olmayanlar arasındadır. İşin gerçeğinin böyle olmadığını kanıtlamak için de Kanarya Adaları'nın en büyüğü olan Tenerife'te bir araştırma gerçekleştirir. Araştırmada adada yaşayan insanlara biri sivri diğeri yuvarlak hatlı iki şekil gösterir. Bunlardan hangisinin "takete" hangisinin "baluba" olduğunu söylemelerini ister.

Bu iki sözcük herhangi bir anlamı olmayan, Kohler'in uydurduğu sözcüklerdir.

Adada yaşayanların çok büyük bir çoğunluğu sivri hatlı şeklin "takete", yuvarlak hatlı olanın ise "baluba" olduğunu söyler.

Kohler, insanların aynı yanıtı verme oranının neden bu kadar yüksek olduğunu açıklayamasa da bu araştırma bazı sözcüklerin belli görüntülere çok daha iyi uyduğunu göstermesi açısından önemli bir başlangıçtır. Ne var ki Kohler'in 1929 yılında yayımladığı araştırmanın sonuçları hak ettiği ilgiyi görmez.

Wolfgang Kohler

Ta ki benzer bir araştırma 2001 yılında Kaliforniya Üniversitesi'nden iki araştırmacı tarafından tekrar gerçekleştirilene kadar. Vilayanur S. Ramachandran ile Edward Hubbard'a göre yaklaşık yirmi insandan birinde görülen sinestezisi, yani duyu arasında çapraz bağlantıların kurulması insan beyninin bir özelliğidir. Dolayısıyla herkes farklı derecelerde de olsa sinesteziyi deneyimliyor olmalıdır. Onlara göre bu görüşü kanıtlamanın yolu da Kohler'in uyguladığı testten geçer. Ramachandran ve Hubbard sözcükleri "kiki" ve "bouba" olarak değiştirip Kohler'in kullandığına benzer şekiller kullanarak deneyi tekrarlar. Test hem sinestezik olduğu bilinen hem de böyle bir özelliğe sahip olmayan kişiler arasında uygulanır. Sonuç araştırmacıların tahminini destekler nitelikte ve Kohler'in elde ettiği sonuca benzer çıkmıştır. Katılımcıların %95'i sivri hatlı şekli "kiki", yuvarlak hatlı olanı ise "bouba" olarak adlandırır. Bu sonuç görüntü ve sesi algulamamız sırasında işleyen mekanizmanın pek çoğumuzda benzer olduğunu bir kez daha ortaya çıkarır.

Kendisi de bir sinestezik olan Rus ressam Wassily Wassilyevich Kandinsky'nin Avusturyalı besteci Arnold Schoenberg'in eserinden esinlenerek yaptığı *İzlenim 3* adlı tablo

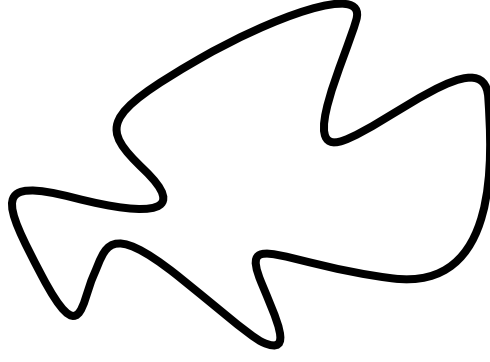
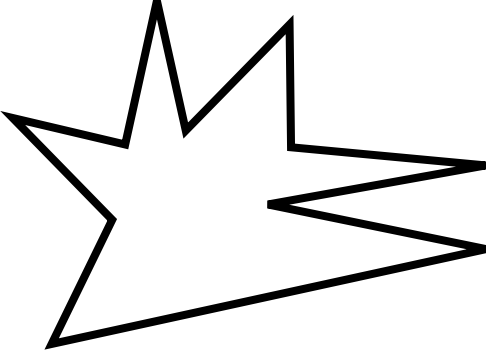
Ramachandran ve Hubbard'ın bulguları diğer araştırmacıların aklına duyular arasında başka ne tür bağlantılar olabileceği sorusunu getirir. Örneğin Edinburgh Üniversitesi'nden bir araştırmacı grubu sesler ve tatlar arasında benzer bir ilişki olup olmadığını anlamak için bir çalışma gerçekleştirir. Bu çalışmada 65 katılımcının ağzına acı, tatlı, tuzlu ve ekşi çözeltiler damlatılır. Ardından bir bilgisayar aracılığıyla ağızlarındaki tadı en iyi biçimde ifade edebilecek sesi bulmaları istenir. Katılımcılar tatlı tadı ifade ederken genellikle "u" harfi gibi, söylerken dilin dudakların daha gerisinde, boğaza doğru konumlandığı sesli harfleri tercih eder. Dilin dudaklara daha yakın olduğu "e" gibi sesleri ise daha çok ekşi tatla ilişkilendirirler. Dolayısıyla sonuçlar burada da belli bir yönelimi gösterir.

Bunun ardından bazı bilim insanları yetişkinlerin kelime hazinelerinin sesleri anlamlandırmalarını etkilemiş olabileceğinden şüphelenerek Ramachandran ve Hubbard'inkine benzer bir çalışmayı 2,5 yaşındaki çocuklar üzerinde de gerçekleştirir. Tıpkı yetişkinlerde olduğu gibi çocukların da büyük çoğunluğunun yuvarlak hatlı şekilleri "a", "u" harflerini, sivri köşeli şekilleri ise "e", "i" harflerini içeren seslerle adlandırdığı görülür.

Katılımcıların %95'inin Kiki olarak adlandırdığı sivri köşeli şekil (solda) ve yuvarlak hatlı Bouba şekli (sağda)

Araştırmacılar konuyla ilgili olarak şekilleri adlandırma sırasında dudaklarımızın aldığı biçimin etkili olabileceği yönünde bir tahminde bulunur. Örneğin yuvarlak hatlı şekli "bouba" olarak adlandırmamızın nedeni "bouba" sözcüğünü söylerken dudaklarımızın daha yuvarlak bir biçim alması olabilir. Kesin bir açıklama getirmese de Ramachandran ve Hubbard'ın bu araştırması bu alanda önemli bir yere oturur. Devamında gerçekleşen çalışmalarla birlikte bir sözcüğü oluşturan seslerin, o sözcüğün anlamıyla ilişkili olabileceği görüşü destek bulur. Literatüre Bouba-Kiki etkisi olarak geçen bu durum böylece ses sembolizmini gündeme getirmiştir.

Ses sembolizmi, sözcüğü oluşturan sesler ve sözcüğün anlamı arasında sistematik bir ilişki olduğu varsayımına dayanan bir disiplindir. Türkçede ses sembolizminin görüldüğü en önemli örnekler ise yansıma sözcükler. Sıklıkla kullandığımız yansıma sözcükler ses-anlam ilişkisinin kanıtları olarak gösterilir. Örneğin ağzını şapırdatarak sakız çiğnemeyi anlatmak için "cak cuk" ikilisi kullanılırken, genellikle boş nesnelere yuvarlanırken çıkardığı kaba ve çınlayıcı sesi tarif etmek için "tangır tungur" kullanılır.

Ayrıca araştırmacılar yansımalarda yer alan ünlüler arasında da bizde çağrıştırdıkları anlamlar bakımından farklılıklar bulunduğunu belirtir. Bu nedenle ince ve kalın ünlülerin farklı anlamları temsil ettiğini söylerler. Örneğin "a" ve "ı" arasında ince bir ayrım vardır. "A"nın genellikle daha ağır ve büyük, "ı"nın ise daha hafif ve küçük bir gürlüğü anlatmakta kullanıldığını belirten uzmanlar, bu durumu ağır bir demir kapının gacırdaması, dişlerin ise gacırdaması şeklinde açıklar. Ya da bir top atışı bim, büm şeklinde ince ünlülerle değil bam, bum şeklinde kalın ünlülerle ifade edilir.

Bouba-Kiki etkisi Cratylus'un da savunduğu gibi nesnelere adlandırılmasının tamamıyla rastlantısal olmadığını gösteriyor. Bu da insanların farklı diller konuşsalar bile belli fiziksel karakterleri -yuvarlaklık, sivrilik gibi-, duyguları benzer seslerle ilişkilendirebileceklerini akla getiriyor.

Bununla ilgili küçük bir de test var. Türkçe sözcüklerin de yer aldığı bu testi uygulamak isterseniz <https://www.newscientist.com/article/mg21128211-600-kiki-or-bouba-in-search-of-languages-missing-link/> sitesini ziyaret edebilirsiniz.

Peki, kendiniz bir test yapmaya ne dersiniz? İnsanların yüzleri bizde bazı isimleri çağrıştırebilir. Yeni tanıştığımız birine inatla gerçek adından başka bir adla seslenmemizin nedeni belki de budur. Bununla ilgili bir deneme yapabilirsiniz. İnsanlara adını bilmedikleri bir arkadaşınızın fotoğrafını gösterin. Ne ad vereceklerine bir bakın.

Gerçek adındaki seslerle benzerlik gösteriyor mu? Gerçekten bazı sesler bazı tiplere daha mı uygun?

Bu arada Bouba-Kiki etkisine ilişkin kısa bir video izlemek isterseniz <http://www.sciencefriday.com/videos/the-bouba-kiki-effect/> sitesini ziyaret edebilirsiniz.

Kaynaklar

- Simner, J., Cuskley, C., & Kirby, S., "What sound does that taste? Cross-modal mappings across gustation and audition", *Perception*, Cilt 39, Sayı 4, s. 553-569, 2010.
- Üçok, N., *Genel Fonetik*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1951.
- Ramachandran, V. S., Hubbard, E. M., "Synaesthesia--a window into perception, thought and language", *Journal of Consciousness Studies*, Cilt 8, Sayı 12, s. 3-34, 2001.
- Maurer, D., Pathman, T., & Mondloch, C. J., "The shape of boubas: Sound-shape correspondences in toddlers and adults", *Developmental Science*, Cilt 9, Sayı 3, s. 316-322, 2009. doi:10.1111/j.1467-7687.2006.00495.x
- Karahan, Leylâ., "Tekrar Gruplarında Ünlü Düzeni-Anlam İlişkisi Üzerine Düşünceler", *Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun Armağanı*, Editör: Ekrem Arıkoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara, s. 140-148. 2008.
- <http://discovermagazine.com/2007/feb/jarons-world-metaphors-vocabulary>
- <https://faculty.washington.edu/chudler/syne.html>
- <http://www.biltek.tubitak.gov.tr/gelisim/psikoloji/biyopsiko.htm#sinetezi>
- <http://www.linguistics.berkeley.edu/~ohala/papers/SEOULA-symbolism.pdf>
- <https://www.newscientist.com/article/mg21128211-600-kiki-or-bouba-in-search-of-languages-missing-link/>
- <http://www.scientificamerican.com/article/bring-science-home-bouba-kiki-effect/>

Vilayanur S. Ramachandran